

CORESPONDENȚA LUI IANĂȘ CIORTAN DIN LUNCAVIȚA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Ana-Carina Babeu*

Cuvinte cheie: corespondență, război, front, lagăr, prizonier

Keywords: correspondence, war, front, camp, prisoner

Primul Război Mondial în spațiul bănățean este surprins sporadic în studiile de specialitate, printre cauze fiind lipsa de interes a cercetării, precum și neglijența manifestată față de anumite tipuri de documente, în special cele cu caracter neoficial.¹ Însă, în ultima vreme, istoricii locali, și nu numai, au început să atragă atenția asupra problemei, încercând să stimuleze umplerea acestui gol. Motivarea interesului pentru acest subiect s-a regăsit în diversitatea etnică, lingvistică și religioasă, tradiția militară, particularitățile evenimentelor atât din perioada războiului și după încheierea acestuia (atașamentul față de monarhia austro-ungară, conștientizarea apartenenței naționale și acceptarea acesteia, prelungirea administrației maghiare, ocupația sârbească și franceză, disputa diplomatică pentru Banat, mișcarea bănățeană pentru integrarea Banatului în cadrul României).² Astfel, se recomandă îndreptarea atenției spre studierea surselor neoficiale (memorii, jurnale, corespondență particulară), prin care memoria individuală contribuie la construirea celei colective.³

Cercetările acestor tipuri de documente dezvăluie informații și despre modul în care este perceput Primul Război Mondial în lumea satului bănățean, așa cum este și cazul localității Luncavița, situată la 50 km N-E de Orșova, o localitate cu un trecut militar, aceasta fiind inclusă în Confiniul Militar, aparținând de Compania Teregova, încă din anul 1774, până la desființarea acestuia în 9 iunie 1872.⁴

* Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, Calea Timișoarei, nr. 12, Caransebeș, e-mail: carina_babeu@yahoo.com.

¹ Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, *Marele Război în memoria bănățeană 1914-1919*, vol. I (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2012), 9.

² Ibid., 34.

³ Ibid., 32.

⁴ Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale (în continuare SJAN CS) – *Colecția personală Nicolae Corneanu*, inv. 119, dos. 1/1939, 323.

În anul 2010 au fost donate la Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale de către domnul inginer Ilie Iova, viceprimar al municipiului Caransebeș, scrisori din perioada Primului Război Mondial ce au fost incluse în Colecția de documente “Ilie Iova – Caransebeș”. Aceste scrisori aparțineau unor membri de familie, Ianăș și Lazăr Ciortan din localitatea Luncavița, care au fost înrolați pe front în armata austro-ungară în anul 1915. Însă, cum o mare parte a corespondenței se poartă între fiul cel mare, Ianăș, cu părinții, soția și fratele acestuia, Lazăr, s-a acordat mai multă atenție scrisorilor expediate și primite de către Ianăș Ciortan. Acesta s-a născut în localitatea Luncavița, la 5 octombrie 1886, fiind fiul “agricultorului Ianos și Borca (născută Sitariu), de religie greco-ortodoxă”.⁵ În momentul recrutării în armata austro-ungară avea 29 de ani, era căsătorit cu Ana și avea o fiică de vârstă preșcolară, Ioana.

Corespondența cu familia sa cuprinde trei perioade: I. perioada înrolării în armata austro-ungară, martie-noiembrie 1915; II. perioada prizonieratului în Rusia, noiembrie 1915 – aprilie 1918; III. perioada eliberării din lagăr, mai-iunie 1918. În timpul războiului, corespondența reprezenta singura modalitate de a păstra legătura cu familia, cu cei apropiați. Importanța poștei, a telegrafului în vederea facilitării primirii rapide a scrisorilor de către prizonieri din partea familiilor a fost evidentă, fiind luată în discuție chiar în cadrul comisiei formate din reprezentanții Austro-Ungariei, Germaniei, Turciei, Bulgariei și Rusiei, la începutul anului 1918.⁶ Un prim aspect care atrage atenția este cel legat de modul de funcționare al poștei în timpul războiului. S-a remarcat că, de pe front, dar și din lagărul rusesc, erau expediate mai multe scrisori decât se primeau din partea celor de acasă. Ianăș Ciortan, în perioada prizonieratului, reclama faptul că primea foarte puține scrisori din partea familiei, sesizând o îmbunătățire a modalității de funcționare a poștei în perioada eliberării din lagărul rusesc “...că aici am primit mai în grabă scrisorile, nu ca în Rusia...”⁷ Pe baza unei statistici, s-a constatat că în anul 1915 Ianăș Ciortan a primit și expediat 12 scrisori, iar 5 scrisori au fost expediate familiei de fratele său, Lazăr, de pe front. În anul 1916, din totalul de 17 scrisori, doar una este primită din partea soției, restul fiind expediate de Ianăș Ciortan. Cele mai multe scrisori sunt din anul 1917, în număr de 25, dintre care 20 au fost expediate de Ianăș Ciortan familiei sale, o scrisoare a primit-o din partea fratelui său, de pe front, iar 4 scrisori au fost primite din partea părinților și soției. În anul 1918 s-a redus numărul de scrisori la 14, din care 13 au fost expediate familiei de către Ianăș Ciortan și o scrisoare pe care a primit-o din partea soției. Ianăș Ciortan corespundea prin

⁵ SJAN CS, *Colecția Registrelor Parohiale de Stare Civilă, Protocolul Botezaților Parohiei Româno-Ortodoxe Luncavița*, inv. 200, reg. 4/1831–1888, 147.

⁶ SJAN CS, *Lumina*, nr. 4 (Caransebeș, 1918), 4.

⁷ SJAN CS, *Colecția de documente Ilie Iova*, inv. 1701, dos. 10/1918,1.

intermediul cărților poștale. Cele din anul 1915, perioada înrolării în armata austro-ungară, erau tipărite în limba maghiară sau germană, iar unele timbre purtau figura împăratului Francisc Iosif I. Cărțile poștale utilizate de Ianăș Ciortan în perioada prizonieratului erau tipărite în limba rusă și franceză și purtau mențiunea “pentru prizonierii de război”. După eliberarea din lagăr, cărțile poștale și timbrele folosite în corespondență erau în limba maghiară. Cărțile poștale primite de Ianăș Ciortan din partea familiei erau tipărite în limba maghiară și franceză cu specificația “pentru prizonierii de război” și purtau însemnul Crucii Roșii.

Toate scrisorile expediate de Ianăș Ciortan erau redactate în limba română, însă probabil familia îi trimitea scrisori în limba germană, pentru că în 12 iulie 1916 și în 7 ianuarie 1917 îi roagă pe membrii familiei să-i scrie “scrisori românești”.

În perioada în care a făcut parte din Regimentul 24 Infanterie Oeblarn, menționează că limbile germană și rusă sunt cele mai des utilizate. Însă, diversitatea lingvistică a predominat în lagărul Arapova, Moscova unde erau circa 60 prizonieri, din care “7 națiuni tot din țara noastră, 8 limbi vorbesc aici ca la Turnul Babilon”.⁸

Formulele de adresare folosite de Ianăș Ciortan în corespondența sa cu familia erau: “Tubiții mei părinți și a mea nevastă și draga mea fetiță” sau “Doriții mei părinți și iubită soție Ana și mult dorita mea fată”. La rândul lor, membrii familiei se adresau la fel de afectiv “Iubit și dorit soț” sau “Dorite Ianos noi părinții tăi și a ta soție Ana și a ta dorită fată Ioana”.

Dintre scrisorile primite din partea familiei, rețin atenția cele din partea fratelui său, Lazăr, care fusese și el înrolat în armata austro-ungară în luna aprilie 1915. În data de 12 aprilie 1915 face cunoscut faptul că “suntem opriți 14 zile să nu meargă nimic în oraș (Caransebeș), nici din oraș la noi și cei care sunt înrolați de 2 luni sunt îmbrăcați de marș”⁹, iar în scrisoarea datată 14 august 1915 descrie momentele petrecute în tranșee “să știi că sunt cel mai dintâi în linie, așa stăm cum aș fi la Iosim la grădină, în șanț și... suntem față în față, așa suntem de aproape, numai drumul ne desparte, eu sunt din întâi august tot aici și am scăpat cu viață, noaptea dorm și câte 5 minute”.¹⁰

Tot pe baza corespondenței se pot identifica unele trasee parcurse de soldatul Ianăș Ciortan. Primul se referă la deplasarea din Caransebeș, din momentul înrolării, până la sediul Regimentului 24 Infanterie, în Austria, un traseu parcurs în aproximativ 2 zile, după însemnările lui Ianăș Ciortan: Caransebeș – Timișoara – Kikinda – Szeged – Subotica – Dombovar-Gyekenyes (sat în zona

⁸ Ibid., dos. 2/1916, 1.

⁹ Ibid., dos. 9/1915, 1.

¹⁰ Ibid., dos. 12/1915, 1.

Ungariei la graniță cu Croația). Dar, dacă se ia în considerare data poștei, s-a ajuns la destinația finală, localitatea Oeblarn din Austria, în a șaptea zi. Drumul fost parcurs cu trenul alături de alți 200 de recruți, pe o vreme geroasă.

Un alt traseu este parcurs tot cu trenul, în Ungaria, în perioada 12–15 aprilie 1915, dar nu sunt precizate alte date, “am scris mergând pe drum cu țugul, venind către Ungaria ...aud că ne duce la munții Carpaților” (țug = tren – n.n.).¹¹ Ultimul traseu menționat este cel parcurs în urma eliberării din lagărul rusesc, astfel, în 21 mai 1918 Ianăș Ciortan este în Galiția – stația Drohobycz, în 18 iunie 1918 la stația Debretin, iar în 20 iunie 1918 la Timișoara.

Alături de scrisori, în perioada anterioară prizonieratului, se asigura primirea și expedierea coletelor cu haine, bani și mâncare. În scrisoarea din 21 martie 1915, Ianăș Ciortan confirmă primirea sumei de 13 coroane și a pachetului trimis din partea familiei ce conținea “2 felii de brânză și pâine și puțină slănină și ciorapi”.¹² În data de 7 iunie 1915 mulțumește familiei pentru alt pachet trimis ce cuprindea “20 ouă, 10 ale mele, 10 ale lui Mitru și 16 mere”. De asemenea, și Ianăș Ciortan a expediat un pachet cu taxă inversă, cu “un pieptar, o cămașă, izmene și o păpușă fetii...și pachetul pe care l-am trimis nu l-am plătit, dar nu plătiți mai mult de vreo 3 libre pentru el”.¹³

Ianăș Ciortan a fost înrolat ca soldat în Regimentul 24 Infanterie cu sediul în Oeblarn, Austro-Ungaria, în martie–aprilie 1915, iar în urma operațiunilor militare ale armatei austro-ungare în Bucovina, declanșate în primăvara anului 1915, a fost capturat de ruși. Prizonierii români erau răspândiți în lagărele din regiunile Kiev, Odessa, Herson, Taganrog, Moscova, Novgorod, Kazan.¹⁴ Ianăș Ciortan a fost repartizat în lagărul Arapova, Moscova, prima scrisoare expediată prin intermediul Crucii Roșii, către părinții săi, a fost în data de 11 noiembrie 1915, prin care le aduce la cunoștință că este “viu și sănătos”. Această expresie ce reflecta esența întregii corespondențe, era folosită și de membrii familiei sale. Scrisorile lui Ianăș Ciortan prezintă frânturi din viața petrecută în lagăr, alături de alți colegi de diferite naționalități, numărul acestora oscilând între 50 și 60. Doar 6 erau români, dintre care Ion Fișteag din Petnic, unul din Rusca și altul din Teregova. Majoritatea colegilor lucrau la o fabrică, dar nu se menționează obiectul de activitate. Ianăș Ciortan a fost repartizat la bucătărie, împreună cu un slovac “coc la o cuina eu și un slovac facem mâncare la 55 oameni” (cuina = bucătărie de vară).¹⁵ Munca la bucătărie era remunerată cu o coroană pe

¹¹ Ibid., dos. 10/1915, 1.

¹² Ibid., dos. 6/1915,1.

¹³ Ibid., dos. 8/1915,1.

¹⁴ Ioan I. Șerban, “Prizonierii români ardeleni din Rusia în anii neutralității Regatului României (1914–1916)”, *Apulum*, XXXIX (2002): 511.

¹⁵ SJAN CS, *Colecția de documente Ilie Iova*, inv. 1701, dos. 7/1916.

săptămână. Dorul de casă, de familie l-a determinat pe Ianăș Ciortan să țină evidența zilelor petrecute în prizonierat “am împlinit un an de zile tot prin țări străine” sau “am împlinit 876 zile de când sunt în Rusia”. Sărbătorile și alte evenimente, precum începerea școlii de către fiica lui Ianăș Ciortan, sunt amintite în corespondență sub forma felicitărilor și a urărilor de bine și de sănătate.

Conectarea la realitățile exterioare vieții petrecute în lagăr era dovedită prin accesul la presă, așa cum reiese din scrisoarea înaintată familiei în 20 august 1916, prin care își exprimă speranța că membrii familiei nu s-au refugiat în urma intrării României în război și a trecerii armatei române în Transilvania “și trag nădejde că voi sunteți acasă, doar nu ați fugit, că ai noștri merg înaintea la România”.¹⁶ Prin scrisoarea din 4/17 noiembrie 1916 își manifestă atât atașamentul față de stăpânirea austro-ungară, cât și îngrijorarea față de membrii familiei, datorită operațiunilor militare desfășurate și în Banat, ceea ce a permis trupelor Puterilor Centrale să pătrundă în Muntenia și Oltenia “și trag nădejde că de acasă nu ați fugit, că așa citim ca ai noștri luptă în România”.¹⁷

Perioada de prizonierat în lagărul Arapova – Moscova a durat aproape trei ani și s-a finalizat în aprilie 1918. Într-o scrisoare emisă în 26 mai 1918 din stația Drohobycz, Galiția, Ianăș Ciortan se semnează “fost prizonier în Rusia”. Ultima scrisoare a fost expediată în data de 20 iunie 1918 din Timișoara, de unde soldații urmau să fie repartizați la regimente. Însă, potrivit presei din Caransebeș¹⁸, traseul prizonierilor a continuat până la Orșova, unde au stat în carantină câteva săptămâni, sub supraveghere medicală. În aceste condiții, a fost solicitat și ajutorul populației, să vină în sprijinul foștilor prizonieri prin donarea în special a unor obiecte de lenjerie și îmbrăcăminte, întrucât “dormeau pe paie”. Aceste donații au fost coordonate chiar de către prim-comitele dr. Oliver Eöttevény. Tot prin intermediul presei, populația era sfătuită să dea dovadă de înțelegere, de compasiune față de foștii prizonieri “care vor aduce cu sine o sumedenie de pățanii și porniri străine firii blânde și înțelepte. Viața războinică, lipsa de mângâiere sufletească, înstrăinarea de familie, necazurile și neajunsurile de tot soiul au contribuit la schimbarea moravurilor ostașilor noștri.”¹⁹

Dacă, la o primă vedere, scrisorile nu atrag atenția într-un mod deosebit, întrucât într-o mare măsură conținutul acestora poate fi anost, ilizibil, lipsit de acuratețe, de logica exprimării, totuși cu anumite eforturi se pot extrage informații referitoare la problematica abordată. Astfel, se poate schița o imagine a soldatului bănățean înrolat în armata austro-ungară, ulterior a prizonierului într-un lagăr rusesc. În cele două ipostaze, de soldat și de prizonier, Ianăș Ciortan

¹⁶ Ibid., dos. 12/1916, 1.

¹⁷ Ibid., dos. 14/1916, 1.

¹⁸ SJAN CS, *Foaia Diecezană*, nr. 24, (Caransebeș, 1918), 2.

¹⁹ SJAN CS, *Lumina*, nr. 14, (Caransebeș, 1918), 1.

condamnă războiul care l-a despărțit de familie. Acceptarea înrolării în armata austro-ungară aduce în discuție mult cunoscutul atașament față de împărat, care se poate explica și prin prisma trecutului militar al localității Luncașița, de unde își trage originile Ianăș Ciortan. Dovezi ale acestui atașament sunt evidente în două scrisori expediate de Ianăș Ciortan familiei sale, în noiembrie 1916, unde folosește expresia “ai noștri” referindu-se la armata austro-ungară. Dar este evidentă și prezența unor contradicții în sfera identității naționale, când în vara anului 1916 și iarna anului 1917, Ianăș Ciortan solicită membrilor familiei să îi trimită scrisori în limba română. Se poate considera un pas spre conștientizarea noii identității naționale. Cert este faptul că experiența trăită pe front și în lagăr l-a transformat pe Ianăș Ciortan într-un model pentru familie, dar și pentru consăteni, astfel într-o scrisoare din 1933, primită din partea nepotul său, care își efectua stagiul militar, i se cereau sfaturi cu privire la modul de acomodare la viața de militar. Aceste scrisori alături de memoriile lui Pavel Jumanca²⁰ și ale lui Petru Vintilă²¹ pot fi considerate piese dintr-un puzzle ce încearcă să recompună imaginea Banatului în povestea Marelui Război.

CORRESPONDENCE OF IANĂȘ CIORTAN FROM LUNCAȘIȚA DURING WORLD WAR I

Abstract

Parts of the First World War events are surprised by the correspondence of Ianăș Ciortan, an inhabitant of Luncașița, a village in the Banat. The data could round an image of the Romanian soldier in Austro-Hungarian army, as well as that one of a prisoner in a Russian camp after. Ianăș Ciortan's correspondence with his family knew three periods: the 1st: March-November 1915, his enlisting in the Austro-Hungarian army; the 2nd: November 1915 – April 1918, his captivity in Russia; the 3rd one: May-June 1918, his liberation from the camp. The whole correspondence illustrate his family and native places missing, his wish to come back home and live the war end, but also moments of his front and camp experiences; those experiences made him a model for his countrymen.

²⁰ Valeriu Leu, Nicolae Bocșan, Mihaela Bedecan, *Marele Război în memoria bănașeană 1914-1919*, vol. II, (Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2013). Memoriile lui Pavel Jumanca.

²¹ Petru Vintilă, *Omul născut pe brazdele plugului; viață de orfan*, Laurențiu Ovidiu Roșu ed. (Cluj-Napoca: Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, 2013).